

Funktionalismen - en kritisk granskning.

Jens Allwood

Den riktning inom antropologisk och sociologisk teori, som kallas funktionalism, uppstod i början på 1900-talet såsom en reaktion mot den då förhärskande historisk - evolutionistiska socialteorin. Funktionalisterna reagerade särskilt starkt mot den typ av förklaring av sociala fenomen, som sade att dessa var att betrakta som historiska kvarlevor vilkas innebörd endast kunde förstås genom angivande av deras historiska orsaker.

Man ville lämna den historiska spekulationen och i stället förklara sociala fenomen synkroniskt utifrån det samhälle där de faktiskt befann sig. Att ange historiska orsaker är inte att förklara varför ett visst socialt fenomen tycka kunna fortleva och fylla för samhället viktiga uppgifter. För att åstadkomma en sådan förklaring måste man i stället ange synkrona eller någorlunda samtidiga orsaker.

Man tog härvid fasta på ett sätt att förklara sociala fenomen. Detta innebär att man talar om vilka uppgifter eller vilken funktion det sociala fenomenet fyller i relation till samhället i helhet. Som särskilt viktiga anser man sådana uppgifter eller funktioner som är livsviktiga för samhället i helhet. Man antar nämligen att det hos varje samhälle finns någon aorta självbevarandedrift vilken ställer vissa funktionella krav. För funktionalisten gäller det att ange hur denna funktionella krav uppfyllas i ett visst samhälle. Tyvärr ändrade man oftast riktningen på denna process så att man i stället för att leta efter det sociala fenomen som fyllde en viss funktion föredrog att studera ett specifikt socialt fenomen och endast efteråt bestämde dess funktion. Som vi skall se nedan hade detta en del olyckliga konsekvenser.

Vi har sagt att funktionalismen var en reaktion mot den historiserande tendensen hos de sociala evolutionsteorierna men den uppvisar också betydande likheter med evolutionsteori. Ett uttryck för denna likheter består just i det funktionalistiska eller logiska förklarings sättet att man anser sig ha givit en förklaring av ett socialt faktum då man angivit vilket ändamål det tjänar. Denna typ av förklaring är mycket vanlig inom biologin och därför är det inte heller förvånande, att vi både hos evolutionisterna, t ex Spencer och funktionalisterna Radcliffe - Brown finner explicita analogier mellan biologiska och sociala system. Båda denna typer av system påstås vara målinriktade på så sätt att delarna fyller specifika uppgifter inriktade på hela systemets fortbestånd.

Efter att inledningsvis har uppmärksammat hur de två viktiga drag hos den funktionalistiska förklaringen, som säger att denna bör vara synkronisk och teleologisk, hänger samman med arvet och reaktionen mot evolutionismen skall vi nu se litet mera i detalj på funktionalistisk teori.

Funktionalismens två stora klassiska förespråkare är Malinowski och Radcliffe-Brown vilka båda 1922 publicerade antropologiska undersökningar med funktionalistiska förklaringar av primitiva kulturer på två tropiska ögrupper, Trobrianderna och Andamannerna.

Även om Malinowskis och Radcliffe - Browns teorier inte till alla delar överensstämmer med varandra, kan vi liksom Merton (o 79) uppställa tre postulat *om tycka vara giltiga för den klassiska funktionalismen.

1. Samhällets funktionella enhet; att återkommande standardiserad. sociala aktiviteter har en funktion i förhållande till hela det sociala eller kulturella systemet
2. Universell funktionalism; att alla sådana sociala aktiviteter har en positiv social funktion.
3. Oumbärlighet; att dessa aktiviteter funktioner är oundvikliga eller nödvändiga.

Alla dessa tre drag i funktionalismen kommer fram i följande citat från Malinowski (Anthropology, Encyklopaedia Britannica. Suppl Vol 1 19369 8 132 - 133).

"The functional view of culture insists therefore upon the principle that in every type of civilization every custom material object, deed and belief fulfills some vital function, has some task to accomplish, represents an indispensable part within a working whole. (Understrykningen min.)

Vi ser här att Malinowski t o a uttrycker postulatet i extremare form än Merton, då han menar att inte bara återkommande standardiserade sociala fenomen har en oundviklig livsnödvändig funktion utan att en sådan funktion även tillkommer varje enskilt socialt fenomen.

Mycket häftig kritik har emellertid riktats mot denna tre funktionalistiska postulat. Vi skall se närmare på denna och därefter se hur Morton tänker sig en funktionalistisk teori vilken undviker de svårigheter. som den klassiska funktionalismen innebär.

Mot Malinowski har man invänt, att det verkar som om han menade att allting uppfyller en funktion enbart genom att finnas till på ett visst sätt och inte på ett annat. Men att Malinowskis funktionalism innebär det triviala påpekandet, att allt i ett samhälle måste vara som det är för att det totala samhället skall vara som det är. I de fall blir ju påståendet att något fyller en viss funktion visserligen fullständigt sant men samtidigt fullständigt tomt och innehållslöst.

Men om man nu modifierar funktionalismen så att den bara gäller standardiserade återkommande fenomen och inte allting, verkar det finnas chanser att undvika tautologier och tomma påståenden. Men även här får man vara på sin vakt. Nå att det inte definitionsmässigt gäller att varje standardiserad, återkommande sociala aktivitet har en livsnödvändig funktion att fylla. Funktionalismen måste innehålla empiriska påståenden inte logiskt begreppsanalytiska, om den vill föra anspråk på att vara en vetenskaplig, sociologisk teori. Denna typ av kritik har riktats mot en mängd (se Nagel sid 530) av funktionalismens satsar rörande sociala systems "integrerade karaktär eller "funktionella enhet säges vara/vilken producerad av systemets delar under det att de "samarbetar" med

varandra under en "tillräcklig grad av harmoni", eller satser rörande den "livsviktiga funktion" eller "oumbärliga roll" varje samhällselement spolar i den "fungerande sociala helheten".

Om därför påståendet om alla samhällena "integrerade karaktär" är empiriskt, så måste följa att i samhällena med en låg grad av integration, påståendet om "funktionell enhet" inte kan vara giltigt. Merton menar att Malinowski och Radcliffe-Brown inte uppmärksammade detta faktum, emedan de bara studerade primitiva samhällena med en mycket hög grad av integration. I samhällena med låg grad av integration kan en viss social aktivitet vara funktionell för en grupp men i högsta grad dysfunktionell för en annan. Den funktionella enheten gäller på så sätt inte.

Men genom att vi sagt att man inte kan upprätthålla påståendet om funktionell enhet har vi indirekt också riktat kritik mot postulat nr två, nämligen säger att alla standardiserade sociala aktiviteter har *en positiv* funktion. För genom att en social aktivitet kan ha olika funktion för olika grupper, kan det också hända - som vi ovan antydde, att funktionen är dysfunktionell för någon grupp och därmed inte positiv för denna grupp.

Postulat nr tre innehåller en tolkningssvårighet. Menar man att både vissa funktioner och vissa konkreta sociala aktiviteter är oumbärliga eller bara att vissa funktioner är det? Malinowski tyckte mena det första då han argumenterar för, att därför att mytens funktion är att stärka traditionen genom att ge den ett övernaturligt ursprung gäller att "Myth is, (therefore) an indispensable ingredient of all culture". ((Parentesen min) (Bronislaw Malinowski "Magic Science and Religion," New York 1948, 9 146.))

Men även om vi menar att traditionen har en oumbärlig funktion följer ju inte alls därav att myten är oumbärlig. Många andra sociala element skulle kunna fylla den traditionsförstärkande funktion, som myten här fyller. Malinowskis åsikt i denna fråga, kan troligtvis förklaras (som vi ovan redan nämnt) med att han började forskningsprocessen i fel ända vid konkreta sociala fenomen, som sedan förklarades ha vissa funktioner. Om man gör på detta sätt är det lätt att komma till åsikten, att det är det sociala fenomenet självt och inte den funktion det fyller, som är oumbärlig.

Vårt argument här är alltså en parallell till det vi gav ovan mot funktionell enhet; ett socialt element kan ha många olika funktioner, men å andra sidan gäller också att en viss funktion kan fyllas av många olika sociala element. om man därför tolkar postulat nr tre som enbart gällande vissa funktioners oumbärlighet blir det rimligare om än något oklart.

En annan typ av kritik, som riktat* mot funktionalismen är att den med nödvändighet implicerar ett ideologiskt ställningstagande. Merton anser, att funktionalismen vinna har betraktats som radikal på grund av instrumentella karaktär; ingenting har i funktionalismen intrinsiskt värde utan det har endast värde i den mån det uppfyller en viss funktion. En gudstjänst är inte värdefull i sig själv utan endast om den fyller ett socialt behov av kontakt eller liknande. Man kan emellertid starkt ifrågasätta om detta instrumentella drag hos funktionalismen har några som helst politiska ideologiska implikationer. En viss social aktivitet kan vara funktionell i förhållande till vilket ändamål som helst och det är detta ändamål som avgör vilken ideologisk färg funktionalismen får.

Det är i funktionalismens beroende av ett visst ändamål för samhället som helhet som kritiken av funktionalism såsom konservativ tar sin utgångspunkt. Man menar att de

funktioner funktionalismen gör gällande är livsviktiga och oundgängliga, är sådana som syftar till att upprätthålla status quo i ett visst samhället. Det som är funktionellt, är det som gör det möjligt för samhället att fortleva utan att förändras.

Mot detta kan då invändas att funktionalismen endast är ett sätt att förklara sociala fenomen. Den behöver inte alla med nödvändighet ta ställning för status quo eller något annat mål för samhället. Detta föresvar för funktionalismen innebär att man förnekar sista återstoden av postulat nr tre ovan som sade att det fanns vissa oundgängliga sociala funktioner, som måste fyllas av varje socialt system. Funktionalismen blir på detta sätt neutral till varje ändamål, även sådana saker som ett socialt systems möjlighet till överlevnad och liknande.

Ett så radikalt steg tas dock inte av de flesta funktionalister ens i modern tid. Parsons försöker i stället räkna upp de oundgängliga funktionerna. Medan Merton är ambivalent och sätter upp dem under punkt fem i sitt paradigm såsom varande de "dimmigaste" och mest diskutabla begreppen i funktionalistisk teori".

Så länge sådana begrepp finns kvar i teorin möjligheten kvar att kritisera funktionalismen såsom implicerande en viss ideologisk ståndpunkt.

Så skall vi då ta en titt på den funktionalistiska teori Merton framlägger, och vi skall göra detta genom att först lägga ännu en kritisk synpunkt på den klassiska funktionalismen. Det gäller den terminologiska förbistring, oklarhet och vaghet, som tyvärr varit vanlig hos funktionalister. Merton själv (s 74 - 75) urskiljer fem betydelser hos ordet funktion. Nagel urskiljer (s 523 -525) sex delvis andra betydelser hos samma ord. Denna mångtydighet hos ordet har naturligtvis lett till betydande oklarhet också inom teorin. Tyvärr har man inte nöjt sig med den oklarhet som redan fanns i och med ordet funktions mångtydighet, utan man har förvärrat det hela genom att dessutom använda en mängd andra ord som endast är delvis synonyma med funktion. Sådana ord är t ex nytta, avsikt, användning, motiv, intention, syfte, ändamål, konsekvens.

Mertons eget bidrag till funktionalism består därför i hög grad av en begreppsanalys och ett försök att skapa en entydig funktionalistisk begreppsapparat. Han skiljer först på vad han kallar

A. subjektiva syften, avsikter eller motiv och

B. objektiva konsekvenser.

Han reserverar orden funktion och dysfunktion för företeelser av typ B. Funktioner är sådana observerade objektiva konsekvenser, som bidrar till att anpassa ett givet socialt system till ett visst ändamål, medan dysfunktioner är sådana observerade konsekvenser, som minskar det sociala systemets anpassningsförmåga. Det finns även icke funktionella konsekvenser, som är irrelevanta för systemet i fråga.

Bland funktionerna skiljer han sedan på manifesta funktioner (de funktioner som avses och erkännes av det sociala systemets medlemmar) och latent funktioner (de funktioner som varken avses eller erkännes).

Förutom att ha skapat denna, som det verkar, mycket användbara begreppsapparat ansluter Merton sig helt till kritiken av de tre postulaten och menar, att funktionalismen måste vara en helt empirisk teori. Detta medför att han uppställer en serie krav på teorin, av vilka här nämnes endast de huvudsakliga.

1. Man måste noggrant bestämma de ändamål, som funktionerna skall fylla, t ex ett vinst tillstånd i ett samhälle eller en grupp.
2. Man måste bestämma de funktioner som svarar mot ändamålen.
3. Man måste bestämma de standardiserade, sociala aktiviteter, som antas fylla funktionerna.

Ur dessa tre krav och vår föregående diskussion följer att man måste räkna med att en viss social aktivitet kan fylla flera funktioner (både manifesta och latenta), att den kan vara både dysfunktionell och funktionell i förhållande till en viss grupp och ett visst ändamål. Vidare får man räkna att det finns så kallade "funktionella alternativ", så att en viss funktion kan fyllas av flera olika sociala aktiviteter.

Merton menar vidare att man inte behöver upprätthålla de klassiska funktionalisternas krav på synkrona förklaringar. Sådana förklaringar har ju medfört att funktionalismen anklagats för att allt för mycket uppmärksamma statiska tillstånd på bekostnad av dynamiska processer. Begreppet dysfunktion, som innebär att någon form av spänningar, påfrestningar och tryck finns i ett samhället, gör det möjligt att studera social förändring. Det är nämligen relationerna mellan funktionella och dysfunktionella element och olika grupper i ett samhälle, som ger upphov till förändring.

Såvitt jag kan se kan Merton med dessa förändringar (och andra som jag här inte refererat) av funktionalismen undkomma det mesta av den kritik, som riktats mot den klassiska funktionalismen.

Ett problem återstår dock att diskutera och det är ett problem som i lika hög grad gäller Mertons funktionalism som den klassiska. Funktionalismen tycker om att man accepterar teleologiska förklaringar. Ett socialt fenomenens förekomst anses vara förklarad, då man angivit den funktion fenomenet har i förhållande till ett visst ändamål t ex ett samhälles fortbestånd. Men att visa att ett fenomen är funktionellt i ett visst avseende är inte att förklara hur det uppstod eller vilka orsaker som ligger bakom. Det vill säga det är det om man ansluter sig till en rent teleologisk förklaring av följande typ: Kalles mål är en trea med spets i sociologi. Kalle studerar därför väldigt intensivt nu. Orsaken till Kalles studium är trean med spets.

På samma sätt skulle ett visst framtida tillstånd i samhället orsaka att en viss social aktivitet fyllde en viss nödvändig funktion.

Man drar alltså den paradoxala slutsatsen att framtida (icke - existerande) händelser har en kausal effekt. Men åtminstone i vårt exempel är det lätt att se var föleket ligger. Vad vi menade att säga var inte alla något paradoxalt utan det enkla påståendet att: det faktum att Kalle studerar väldigt intensivt just nu, orsakas av hans *önskan* att nå målet - en trea med spets i sociologi. Orsaken till Kalles studerande är således hans önskan, som inte på något sätt är en framtida händelse. Vi ser alltså att det som föret gavs en teleologisk förklaring

mycket lätt kunde omskrivas kausalt i termer av orsak och verkan. I den mån således som funktionella, teologiska påståenden, kan översättas till kausala påståenden, behöver vi inte frukts att vår teori är metafysisk eller paradoxal. Att en sådan övermättnings av åtminstone den typ av funktionalism, som förespråkas av Merton, är möjlig har visats av Ernest Nagel i hans uppsats "A Formalization of Functionalism" (ur boken "Logic Without Metaphysics", Glencoe, Ill 1956 s 247 - 83).

Det är alltså teoretiskt legitimt att ge funktionella förklaringar, eftersom de kan översättas till kausala förklaringar. Man kan dock diskutera om inte sociologisk teori i längden skulle vinna på att man från början formulerade kausala teorier. Vi kommer här in på frågan om funktionalismens k heuristiska värde. Många forskare ser nämligen främst funktionalismen som ett heuristiskt användbart grepp (approach) i den sociologiska analysen av ett samhället. Särskilt verkar här begreppen "latent och manifest funktion" inspirerande och stimulerande.

Förutsatt att man håller funktionalismen från begrepps-analytiska tautologier och ren teleologi är kanske detta påstående giltigt för sociologins nuvarande utvecklingsstadium.

REFERENSER

1. Ernest Nagel *The Structure of Science*, Routledge & Kegan Paul, London, 1968
Kapitlet "Functionalism in Social Science", s 520ff.
2. Robert K Merton *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York 1968
3. John Rex *Key Problems of Sociological Theory*, Routledge & Kegan Paul,
London 1963, kap IV.
4. W. G. Runciman *Social Science och Political Theory*, Cambridge University Press,
1969, kap VI.
5. Richard S Rudner *Philosophy of Social Science*, Prentice - Hall, Englewood Cliffs # 1,
1966, kap V.